

DANUTA KONIECZNA

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Biblioteka Główna

Współczesne trendy architektury bibliotecznej a zmieniające się wymagania użytkowników bibliotek

Artykuł omawia współczesne trendy architektury bibliotecznej i organizacji przestrzeni bibliotecznej w nowych bibliotekach akademickich. Omówione zostaną następujące zagadnienia: zagrożenia stojące przed bibliotekami (Internet, źródła elektroniczne), biblioteka jako miejsce fizyczne i społeczne, biblioteka jako centrum edukacyjne, wolny dostęp do zbiorów, nie biblioteczne usługi w bibliotekach, artystyczny wizerunek bibliotek. Temat jest przedstawiony na podstawie literatury zagranicznej, wniosków z 13. Seminarium Grupy Architektonicznej LIBER – Zmieniające się Potrzeby, Zmieniające się Biblioteki (Utrecht, marzec 2006) i wizyt w niektórych europejskich bibliotekach akademickich.

Wstęp

W ostatnich latach często pojawiają się w literaturze, w wiadomościach na stronach serwisów internetowych, w wystąpieniach na konferencjach oraz w dyskusjach uwagi, że tradycyjne biblioteki nie są już potrzebne i przestaną wkrótce istnieć, zwłaszcza biblioteki akademickie. Największą konkurencją dla nich stał się Internet, digitalizacja zbiorów i coraz powszechniejszy dostęp do źródeł na nośnikach elektronicznych. Znana i popularna Korporacja Google w 2004 r. wdrożyła projekt Google Print Unvelis Collection¹, którego celem jest zeskanowanie i udostępnienie w sieci zbiorów największych bibliotek amerykańskich, m.in. Uniwersytetu Michigan, Harvardu, Stanford, Oxfordu czy Biblioteki Publicznej w Nowym Jorku. Początkowo zeskanowanych zostanie kilkadziesiąt milionów tomów. Wizja Biblioteki Babel Borgesa, znana z literatury science fiction staje się więc rzeczywistością. Jak twierdzi znany publicysta Jarosław Lipszyc, sytuacja ta wzbudza w środowisku bibliotekarzy zrozumiałe emocje. Cytuje przy tym wypowiedź bibliotekarza z Uniwersytetu w Michigan Jamesa Hiltona, który uważa, że pewnego dnia, dzieła, których nie będzie można wyszukać w sieci, nie będą czytane. I „... nie chodzi o to, że wszyscy będą czytać książki online, na ekranach komputerów. Chodzi o to, że książki, których nie będzie online, nie zostaną znalezione”². Jak donosi prasa, do walki z amerykańskim projektem Google Print stanęła Europa. Komisja Europejska ma sfinansować sieć ogólnoeuropejskich ośrodków digitalizacji, opartych na narodowych bibliotekach

¹ Por. *Google Book Search* [online] [dostęp 05.06.2006]. Dostępny w Internecie: <http://print.google.com>

² J. Lipszyc: *Indeksowanie świata, czyli Biblioteka* [online] [dostęp 05.06.2006]. Dostępny w Internecie: <http://www.webinside.pl/artykuly/244>

państw członkowskich, aby do 2010 r. co najmniej 6 milionów książek, filmów, rękopisów i innych dzieł kultury było dostępnych w europejskiej bibliotece cyfrowej. Dodać do tego można wiadomość z dnia 6 czerwca 2006 r. z portalu Wirtualnej Polski, której tytuł brzmi: „Internetowe biblioteki lekiem na całe zło”.³ Dotyczy ona m.in. Polskiej Biblioteki Internetowej oraz Projektu „Wolne Podręczniki”, który to projekt ma zapewnić bezpłatny dostęp w Internecie do podręczników uczniom i nauczycielom.

Zagrożenia stojące przed bibliotekami

Wizje zastąpienia tradycyjnej biblioteki przez biblioteki wirtualne mogą niepokoić środowisko bibliotekarskie. Pojawia się, więc pytanie – Czy przetrwamy i wygramy z coraz powszechniej dostępnymi dokumentami elektronicznymi? Podobno pewną konkurencją dla bibliotek, poza powszechną digitalizacją i źródłami elektronicznymi, stają się nowoczesne księgarnie, wielkie magazyny książek, które pozwalają na przeglądanie nowości w komfortowych warunkach, często przy kawie i pogawędkach z księgarzem lub znajomymi.

Czy w związku z tym nasze biblioteki, mimo wszystko, są dostatecznie atrakcyjnymi i niezbędnymi instytucjami dla środowiska akademickiego? Czy warto je dalej utrzymywać i czy potrzebne są nowe budynki biblioteczne? Maurice B. Line twierdzi, że jeszcze 10 lat temu biblioteki były nieatrakcyjne i wcale nie zachęcały użytkowników do odwiedzin [15]. Czasami możemy się też spotkać z wypowiedziami niektórych naukowców i decydentów, którzy uważają, że biblioteka już nie jest potrzebna, bo przecież jest Internet, są „e-książki, e-czasopisma” i bazy danych dostępne online.

W 2001 r. na łamach amerykańskiego czasopisma *Chronicle of Higher Education* ukazał się prowokujący artykuł Scotta Carlsona pod znamienym tytułem „Deserted Library” (Opustoszała biblioteka) [3]. Wzbudził on wielkie poruszenie nie tylko w środowisku amerykańskich bibliotekarzy. Autor pisze, że studenci przestają chodzić do bibliotek. Korzystają oni przede wszystkim z dostępu do zbiorów online, a czytelnie są puste. Większość czasu spędzają w pracowniach komputerowych, gdzie czytają głównie wiadomości e-mailowe. Często uważają, że jeżeli nie można czegoś znaleźć w Internecie – to nie istnieje. Autor przytacza dane statystyczne wskazujące na spadek odwiedzin i wypożyczeń w badanych bibliotekach akademickich, a znaczny wzrost wykorzystanych zbiorów elektronicznych. Uświadamia przy tym, że studentom, a często i wykładowcom, powszechnemu zachłyśnięciu się źródłami elektronicznymi nie towarzyszy świadomość, że tylko niewielki procent dokumentów jest obecnie dostępnych online, i że dostęp do tych dokumentów jest niezwykle kosztowny. Digitalizacja wszystkich zasobów bibliotecznych wymaga ogromnych środków, podobnie jak kosztowne są opłaty bibliotek za dostęp do zbiorów elektronicznych. Internet nie jest w stanie zastąpić biblioteki, bez której istnieje niebezpieczeństwo wykształcenia młodzieży o mentalności opartej na „fast-foodach” [3]. Pisał też o tym już w 2001 r. Na łamach *American Libraries* Mark Y. Herring, przytaczając powody, dlaczego Internet nie może zastąpić biblioteki

³ Por. *Internetowe biblioteki lekiem na całe zło* [online] [dostęp 06.06.2006]. Dostępny w Internecie: <http://ksiazki.wp.pl/wiadomosci/id,31942,wiadomosc.html?rfbawp=1149613883.964>

[10]. Z drugiej strony pojawiają się głosy bibliotekarzy mówiące, że dostęp online do źródeł elektronicznych odgrywa ważną rolę w życiu akademickim i że jest to pewien sposób dotarcia do tych studentów, którzy normalnie nie przyszliby do biblioteki pracującej w tradycyjnym stylu. Również bibliotekarze, bez świetnej znajomości zasobów elektronicznych, umiejętności serwowania w sieci i szybkiego dotarcia do poszukiwanej informacji, nie mogliby efektywnie wykonywać swoich zadań.

Biblioteka jako miejsce

Czy wobec pojawiających się zagrożeń, tradycyjne biblioteki nadal będą chętnie odwiedzanym miejscem i czy staną się konkurencyjne dla bibliotek wirtualnych? Właśnie takie określenie – „biblioteka jako miejsce” pojawia się ostatnio w literaturze bibliotekarskiej. Zainteresowanie środowiska bibliotekarskiego biblioteką jako miejscem w sensie fizycznej przestrzeni, a co za tym idzie budownictwem bibliotecznym, stało się wyraźnie widoczne w latach osiemdziesiątych XX wieku. Na gruncie europejskim wiąże się to z systematycznymi spotkaniami Grupy Architektonicznej stowarzyszenia LIBER (Liga Europejskich Bibliotek Naukowych), która to Grupa powstała na początku lat dwięćdziesiątych. Seminaria Grupy Architektonicznej, organizowane co 2 lata w różnych krajach Europy (m.in. Barcelona, Paryż, Londyn, Lipsk, Warszawa, Bozen/Bolzano, Utrecht), są doskonałym miejscem spotkań bibliotekarzy i architektów, zajmujących się wymianą doświadczeń związanych z budową nowych lub modernizacją już istniejących gmachów bibliotecznych.⁴ Ostatnie seminarium pt. „Changing Needs, Changing Libraries” miało miejsce w marcu 2006 r. w Belgii i Holandii i połączone było ze zwiedzaniem najnowszych bibliotek tych krajów; sesja naukowa odbywała się w Utrechcie, w nowo wybudowanej Bibliotece Uniwersyteckiej.⁵ Uczestniczyło w niej ok. 150 osób – bibliotekarzy i architektów ze wszystkich krajów Europy, w czasie której wygłoszono 21 referatów. Z przedstawionych referatów, prezentacji i dyskusji, a także na podstawie zwiedzania kilku bibliotek belgijskich i holenderskich, wynikają istotne wnioski dotyczące funkcjonowania współczesnych bibliotek akademickich w krajach Europy. Przede wszystkim biblioteki akademickie stają się placówkami ściśle powiązаныmi z centrami komputerowymi oraz dydaktyką uczelni. Posiadają one wolny dostęp do większości zbiorów. Są zróżnicowane w organizacji przestrzeni bibliotecznej; posiadają zazwyczaj pokoje pracy indywidualnej, kabiny ze sprzętem audiowizualnym, sale seminaryjne, pokoje pracy grupowej studentów. Studenci mają w bibliotekach doskonałe warunki, nie tylko do korzystania ze zbiorów drukowanych, ale również ze zbiorów dostępnych online. Obok miejsc czytelnianych, wyposażonych w komputery, wiele stanowisk posiada wejścia do prywatnych laptopów lub dostęp do Internetu drogą radiową. Wyraźnie zauważa się traktowanie biblioteki jako miejsca do indywidualnej lub grupowej nauki

⁴ We władzach Grupy Architektonicznej jest dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie Ewa Kobierska-Maciuszko. Była ona m.in. organizatorką jednego z seminarium, które odbyło się w Warszawie w 2000 r. pod hasłem „The Open Library – financial and human aspects”

⁵ Autorka wystąpienia brała w nim udział i wiele uwag zamieszczonych w publikacji opartych jest na podstawie przedstawionych referatów i zwiedzania bibliotek na terenie Belgii i Holandii

studentów (np. Biblioteka Uniwersytecka w Maastricht). Służą temu liczne sale pracy indywidualnej i grupowej oraz długie godziny otwarcia bibliotek. Biblioteki stają się też miejscem ożywionej działalności kulturalnej. Odbywają się w nich wystawy, koncerty, prelekcje. Stają się ważnym i popularnym miejscem spotkań. Wnętrza bibliotek są zazwyczaj atrakcyjne, wygodne i przyjazne użytkownikom. Dostosowane są do potrzeb nowej generacji studentów, gdzie użycie technologii informacyjnej i multimedialnych są sprawą pierwszej wagi.

Mając na uwadze sceptyczne głosy, dotyczące tworzenia nowych bibliotek, można się zastanowić, dlaczego mimo wszystko, studenci i pracownicy nauki chodzą do bibliotek i dlaczego biblioteki są budowane? Z Raportu Council on Library and Information Resources (CLIR) opracowanego w 2003 r. przez amerykańskiego emerytowanego bibliotekarza z Yale Scotta Bennetta pt. „Libraries Designed for Learning” wynika, że tylko w Stanach Zjednoczonych w latach 1992-2001 wybudowano lub poddano modernizacji i rozbudowie 379 bibliotek akademickich [2]. S. Bennett badał te biblioteki pod kątem ich użyteczności dla środowiska akademickiego, a przede wszystkim zwracał uwagę na to, jak są wykorzystywane do celów dydaktycznych zarówno przez studentów, jak i przez wykładowców. Podobny charakter miały badania dotyczące przestrzeni bibliotecznej i nowych rozwiązań w akademickich bibliotekach amerykańskich prowadzone przez Harolda B. Shill i Shawn Tonner na przełomie 2002/2003 r. [18]. Autorzy poddali analizie 357 bibliotek nowo wybudowanych lub zmodernizowanych w latach 1995-2002, zwracając uwagę na to, jak zastosowane w nich zmiany czy nowości wpłynęły na użyteczność i popularność nowych placówek. Wspomniane badania są nielicznymi, które wyraźnie zajmują się biblioteką jako miejscem, miejscem, które służy nie tylko jako magazyn książek, ale spełnia wiele innych ważnych społecznych zadań. W związku z tym możemy pokusić się o postawienie przewrotnego pytania: Dlaczego chodzimy do biblioteki? Znajdziemy na nie wiele odpowiedzi. Nawiązując do eseju Sama Demasa, zamieszczonego w pracy „Library as Place” (Biblioteka jako miejsce) z 2005 r. [5] można powiedzieć, że biblioteki są przede wszystkim:

- miejscem spotkań określonej społeczności,
- miejscem uczenia się i nauczania,
- oferują bezpieczeństwo, komfort i spokój,
- są instytucjami bezpłatnymi, niekomercyjnymi,
- stwarzają warunki do uczenia się, prowadzenia badań, rekreacji,
- umożliwiają znalezienie nieoczekiwanych a ważnych i inspirujących materiałów.

Maurice B. Line uzupełnia te powody, podkreślając, że nie wszystko może być zdigitalizowane, że należy czasami zbadać dokumenty w oryginale. Ponadto przeglądanie dokumentów elektronicznych jest czasami niewygodne i że ciągle trzeba pogłębiać swoje umiejętności i poznawać nowe techniki w zakresie poszukiwań informacji elektronicznych [15].

Aby czytelnik chodził do biblioteki z przyjemnością, co zdarza się nie tak rzadko, biblioteki starają się uczynić to miejsce coraz bardziej atrakcyjnym i wygodnym oraz

dostosowanym do potrzeb współczesnych studentów. Jak podają badania amerykańskie, liczba odwiedzin w nowych budynkach bibliotecznych zdecydowanie wzrasta – o ok. 30-70% [19]. Dane te wyraźnie pozostają w sprzeczności z cytowanym wcześniej artykułem S. Carlsona dotyczącym opustoszałych bibliotek [16]. Można nawet powiedzieć, że nowe biblioteki, zwłaszcza biblioteki akademickie, przeżywają swoje odrodzenie i odnowę. Pod takim hasłem odbywało się m.in. Seminarium Grupy Architektonicznej LIBER we Włoszech w 2004 r. – „Renesans bibliotek” [17].

Niewątpliwie nowe trendy architektury bibliotecznej, ciekawe projekty, nowe rozwiązania techniczne i funkcjonalne, kolor, dzieła sztuki i wszelkie ułatwienia dla czytelników odgrywają tu swoją rolę. Klasyczne już 10 zasad dotyczące projektowania i organizowania budynków bibliotecznych, zaproponowane przez angielskiego architekta Harry Faulkner-Browna mają istotne znaczenie w tworzeniu funkcjonalnych budynków bibliotecznych [7, 14]. Najbardziej podkreślaną zasadą wyrażoną przez H. Faulknera-Browna i przyjętą w rozwiązaniach wielu nowych bibliotek jest zasada „flexibility”, elastyczności budynku, możliwości przeorganizowania danej struktury, przystosowując ją do nowych potrzeb i wymagań użytkowników. Należałoby jednak podkreślić też te elementy przestrzeni bibliotecznej, które szczególnie w polskich warunkach nie były dotychczas mocno eksponowane. Oczywiście rzeczą jest wydzielenie w bibliotece miejsca na książki i inne rodzaje zbiorów, na katalogi i komputery, na stanowiska dla czytelników i personelu. Równie ważne są miejsca przeznaczone na funkcje pomocnicze, takie jak pracownie kserograficzne, audiowizualne, mikrofilmowe, digitalizacji zbiorów, komputerowe. Lecz w bibliotekach akademickich ważna staje się przestrzeń przeznaczona na prowadzenie badań, studiowanie i pisanie prac. Takie są między innymi założenia w projektowaniu bibliotek XXI wieku. Pojawiło się hasło wskazujące na nową funkcję biblioteki akademickiej, głoszące przejście – od biblioteki „obsługującej” do biblioteki „uczącej”, od wypożyczalni podręczników do multimedialnego centrum edukacyjnego. Biblioteka przekształca się, więc w „learning center”, lub też staje się integralną częścią takiego centrum. Aby zapewnić większą przestrzeń dla użytkowników zdarza się, że biblioteki przenoszą pomieszczenia biurowe, nawet działy merytoryczne (z wyjątkiem tych, które służą bezpośrednim kontaktom z użytkownikiem) do innych budynków na terenie kampusu, lub w innych częściach miasta [20].

Biblioteka jako centrum edukacyjne

Koncepcja biblioteki połączonej z centrum edukacyjnym pochodzi niewątpliwie ze Stanów Zjednoczonych, a swoje europejskie korzenie posiada w Wielkiej Brytanii jako następstwo działań, wynikających z zaleceń głośnego już Raportu Folleta [12]. Istotną cechą nowej koncepcji biblioteki akademickiej jest, więc zwrócenie uwagi na aspekt edukacyjny z uwzględnieniem preferencji studentów i wykładowców. Biblioteka ma być partnerem w tworzeniu lepszego środowiska edukacyjnego, a pracownicy bibliotek winni dostosować swoje usługi do zmieniających się programów nauczania. Ponieważ istnieją wielorakie style uczenia się i korzystania z różnorodnych źródeł informacji należy zapewnić w bibliotekach miejsca, które przyciągną użytkowników zgodnie z ich upodo-

baniami do przebywania w określonej przestrzeni bibliotecznej. Pojawia się w związku z tym pojęcie „biblioteki hybrydowej”, czego przykładem są coraz liczniejsze nowe biblioteki uniwersyteckie (m.in. Biblioteka Free University w Bozen/Bolzano we Włoszech, Biblioteka Uniwersytetu w Maastricht, Biblioteka London School of Economics w Londynie). Zdaniem Klause Kempfa [11], czy jak to wynika z raportu S. Bennetta [2], S. Demasa [5] i innych autorów, bibliotekę tego typu powinno cechować:

- zapewnienie miejsca do studiowania z uwzględnieniem preferencji, zwyczajów i upodobań użytkowników, wydzielając strefy ciche, do pracy indywidualnej (kabinę wyposażoną w stół, krzesło, regał na książki, czasami komputer) oraz głośnie, z możliwością spotkań i odpoczynku w przyjaznym otoczeniu,
- ponieważ studiowanie odbywa się coraz częściej wspólnie, przy współpracy grupy studentów – należy stworzyć specjalne miejsca do pracy grupowej. Mogą to być duże stoły w wydzielonej przestrzeni lub zamykane pokoje. Są one czasami wyposażone w tablicę lub komputer. W rozbudowanej Bibliotece London School of Economics zaprojektowano 14 takich sal, w tym 2 dla osób niepełnosprawnych i wszystkie są stale zajęte [19]. W Bibliotece Uniwersytetu w Maastricht wydzielono 16 miejsc w indywidualnych kabinach, ale 100 miejsc w różnej wielkości salach grupowych, 52 miejsca w pokojach cichych (bez PC lub laptopów) i 56 stanowisk w sali seminaryjnej,
- ważne jest wyposażenie biblioteki we wszelkie urządzenia techniczne, które mają służyć w czasie pracy; szczególnie potrzebne są laboratoria komputerowe czy „Learning Café”,
- niezbędny jest też dostęp do sieci, zarówno przy stanowiskach komputerowych, jak i do gniazd prywatnych laptopów, coraz powszechniej wykorzystywanych przez studentów.

Nowa biblioteka uniwersytecka w Bozen/Bolzano we Włoszech jest idealnym przykładem centrum edukacyjnego i multimedialnego, służącego Uniwersytetowi i całemu regionowi Tyrolu na pograniczu włosko-austriackim. Nastawiona jest na wprowadzenie innowacji i współpracy międzynarodowej i jest, co oczywiste, miejscem przeznaczonym do studiów. Dysponuje ona kabinami do pracy indywidualne (9-11 m²), pokojami pracy grupowej (31 m²) oraz salami seminaryjnymi (po ok. 50 m²) [11].

Innym przykładem jest projekt budowy nowej biblioteki, postrzeganej głównie jako Learning Center, przez École Polytechnique Fédérale w Lozannie (Szwajcaria). Władze uczelni ogłosiły w 2005 r. międzynarodowy konkurs architektoniczny na budowę tego obiektu, płacąc wysokie kwoty za przygotowane projekty. Zgłoszono 12 projektów, które były następnie analizowane przez różne zespoły ekspertów, w tym przez dwóch ekspertów w zakresie bibliotekoznawstwa, którym byli Mel Collier (British Library) i Marie-Françoise Bisbrouck.⁶ Pozytywnie zaopiniowali oni 2 projekty, spełniające ich zda-

⁶ M.-F. Bisbrouck jest wybitnym ekspertem w zakresie budownictwa bibliotecznego. W latach 1995-1999 była sekretarzem Sekcji IFLA poświęconej budownictwu i wyposażeniu bibliotek. Aktualnie jest dyrektorem Biblioteki Sorbony w Paryżu

niem, optymalne kryteria budynku bibliotecznego. Wygrał projekt japońskiego zespołu architektonicznego „SANAA” z Tokio, który wcale nie był najwyżej oceniony przez ekspertów bibliotekoznawstwa. Projekt jest jednak niezwykle oryginalny i poetycki, jak określiła to M.F. Bisbrouck, i prawdopodobnie trudny do zrealizowania ze względu na niezwykłą konstrukcję. Obiekt składający się z kilku budynków zostanie zlokalizowany na terenie kampusu. Będzie służył jako miejsce nauki, udzielania informacji i spędzania wolnego czasu. Została w nim zaplanowana przestrzeń dydaktyczna, stosownie do różnych potrzeb i upodobań studentów. Budynek ma również zapewnić inne funkcje społeczne. Zostały w nim przewidziane m.in. księgarnia, kawiarnia i restauracje, pokoje do odpoczynku i dyskusji, miejsca wystawowe. „Learning Center” ma też połączyć kampus akademicki z miastem [16].

Omawiając bibliotekę jako instytucję nauczającą i zapewniającą miejsca do nauki S. Bennett [2, tab.6b] uwzględnia: powszechnie dostępne laboratoria komputerowe, pokoje pracy indywidualnej i grupowej, sale konferencyjne i inne miejsca spotkań nieformalnych. Nawiązując do jego badań warto przytoczyć opinie dyrektorów nowo wybudowanych lub modernizowanych bibliotek, którzy uznali, że najważniejsze miejsca w nowej bibliotece były przewidziane na:

- pomieszczenia do szkoleń w zakresie umiejętności informacyjnych (*information literacy*) – 79% odpowiedzi,
- miejsca do pracy studentów czynne do północy – 75% odpowiedzi,
- miejsca do udzielania informacji – 73 % odpowiedzi,
- miejsca na kolekcje książek – 67 % odpowiedzi,
- pomieszczenia do grupowej nauki studentów – 51 % odpowiedzi,
- rezerwę lektur dla poszczególnych kursów – 46 % odpowiedzi,
- pomieszczenia na urządzenia audiowizualne służące nauczaniu – 36 % odpowiedzi,
- miejsca na muzeum – 32% odpowiedzi,
- centrum innowacji edukacyjnych – 30% odpowiedzi,
- miejsca spotkań studentów (bez usług gastronomicznych) – 25% odpowiedzi,
- ogólne laboratoria komputerowe dla studentów – 25% odpowiedzi,
- miejsca do pracy studentów dostępne po północy – 24% odpowiedzi.

Poniżej 20% odpowiedzi uzyskały takie pomieszczenia jak: pracownie komputerowe dla personelu, miejsca z dostępem do usług e-mailowych dla studentów i wykładowców, miejsca spotkań towarzyskich studentów połączone z kawiarnią i in.

Uzupełniając dane z przedstawionego wyżej raportu warto zwrócić też uwagę na badania przeprowadzone w 2003 r. w Stanach Zjednoczonych dotyczące wykorzystania miejsca w bibliotekach akademickich przez wykładowców 63 uczelni objętych badaniami [6]. Dopelnieniem ich były wywiady z 10 wykładowcami korzystającymi z Oklahoma’s Memorial Library, która to biblioteka posiada 94 pomieszczenia do pracy wykładowców tej uczelni. Badani naukowcy wykorzystują te miejsca średnio przez pół dnia od 2 do 5 razy w tygodniu. Spędzają tam czas na czytaniu, przemyśleniach i pisaniu w spokoju i bez rozgardiaszu, jaki panuje w ich zakładach macierzystych. Wykorzystują przy tym zbiory

biblioteczne, szperając po półkach; korzystają także z kawiarni. Miejsca te określane są przez wykładowców jako oaza samotności, gdzie można się skoncentrować i efektywnie pracować naukowo. Na miejsca te zazwyczaj ustawia się kolejka oczekujących, zapisywanych na specjalną listę. Z wypowiedzi przekazywanych przez 63 biblioteki wynikało, że 87% bibliotek, reprezentujących głównie nauki społeczne i humanistyczne, posiadało specjalne, wydzielone miejsca do pracy wykładowców i cieszyły się one dużym powodzeniem. 48% bibliotek posiadało listy oczekujących na wolne miejsca.

Wolny dostęp

Architektura nowych budynków bibliotecznych zapewnia różnorodne miejsca do nauki indywidualnej i pracy grupowej użytkowników, ale najbardziej oczywistym elementem jest stworzenie warunków do wolnego dostępu do zbiorów. W niektórych bibliotekach niemal wszystkie zbiory są w wolnym dostępie, w innych znaczące ich części, pozostawiając pozycje starsze i rzadziej wykorzystywane w magazynach zamkniętych, zwykle kompaktowych. Przykładowo, wspomniana już Biblioteka London School of Economics posiada 95% swoich zbiorów w wolnym dostępie (przy zbiorach sięgających 4 mln jednostek) [19], a Biblioteka Politechniki w Cottbus ok. 80%. Zazwyczaj kolekcje dziedzinowe gromadzą w jednym miejscu książki i czasopisma z danej dziedziny. Wolny dostęp do półek jest ogromną zaletą ułatwiającą bezpośrednie przeglądanie książek (odpowiednikiem tego jest ang. termin – „browsing”). Sprzyja to często przypadkowym, nieoczekiwanym odkryciom cennych pozycji, o których wcześniej nie wiedzieliśmy. I można spotkać się z twierdzeniem, że żadne elektroniczne namiastki nie zastąpią szperania po półkach. Jak twierdzi Sam Demas – nieoczekiwane odkrycia są jedną z korzyści przebywania w środowisku nauczającej biblioteki [6], a dzięki możliwości swobodnego przeglądania książek, bez konieczności przynoszenia ich przez bibliotekarzy, odbywa się pewnego rodzaju „kształcenie między regałami”.

Przestrzeń „nie biblioteczna” w bibliotekach

Nowe biblioteki starają się być przede wszystkim atrakcyjnym miejscem dla czytelników, stwarzając im warunki do komfortowej pracy i spotkań. Tradycyjnie już zapewniają one miejsca do czytania i studiowania, do przygotowywania materiałów na zajęcia, napisania referatu i tworzenie prezentacji (służą temu biblioteczne laboratoria komputerowe), do szkoleń, przede wszystkim w zakresie zdobywania nowych umiejętności informacyjnych. O zmianach, jakie zauważa się w dzisiejszych bibliotekach akademickich świadczą też inne, nie zawsze ściśle biblioteczne oferty tych placówek. Szczególnie podkreślanym elementem jest fakt, że biblioteka jest miejscem spotkań, nie tylko naukowych, czy edukacyjnych, ale przy okazji – towarzyskich. Biblioteka jest przestrzenią społeczną, a ludzie, zwłaszcza młodzi, potrzebują kontaktów między sobą i wymiany informacji. Ten społeczny aspekt biblioteki jako miejsca realnego, w przeciwieństwie do biblioteki wirtualnej, jest sprawą niewątpliwie istotną. Potwierdzają to m. in. badania H.B. Shill i S. Tonner z 2003 r. [18]. W 173 bibliotekach amerykańskich (wybranych z 357 placówek wybudowanych lub zmodernizowanych w l. 1995-2005) zauważalna była tendencja

do uwzględnienia w nowych obiektach takich „nie bibliotecznych” funkcji. Z badań wynikało, że biblioteki te przewidziały przestrzeń na nowe udogodnienia czy funkcje, które wcześniej były pominięte lub występowały w niewielkim stopniu. Były to:

- pokoje konferencyjne – 82,7%,
- laboratoria komputerowe – 69,9%,
- pokoje seminaryjne – 53,2%,
- centra multimedialne – 45,1%,
- bary lub kawiarnie – 32,4%,
- ogólnie dostępne sale do zajęć – 31,8%,
- centra nauczania – 26,0%,
- galerie sztuki – 24,9%,
- audytoria – 20,2%,
- laboratoria do pisania – 6,8%,
- księgarnie – 4,0%.

Włączenie tych „nie bibliotecznych” pomieszczeń staje się pewnym standardem nowo budowanych bibliotek. Miejsca te niewątpliwie przyciągają większe grupy użytkowników i sprzyjają społecznej i kulturalnej aktywności, która jest niezbędna w życiu studenckim. Nowa Biblioteka Uniwersytecka w Utrechcie posiada również sale konferencyjne i pokoje pracy zespołowej oraz kawiarnię pod znamioną nazwą „Gutenberg”. Studenci Biblioteki Uniwersyteckiej w Maastricht, licznie odwiedzający i lubiący swoją bibliotekę połączoną z centrum komputerowym, narzekają jedynie na brak większego parkingu na rowery oraz zbyt mały bar kawowy.

Niektóre biblioteki oferują również środowisku akademickiemu możliwość udziału w prelekcjach, spotkaniach literackich, koncertach, przedstawieniach teatralnych i innych wydarzeniach kulturalnych. Galerie sztuki, wystawy plastyczne, fotograficzne są też stałym miejscem przestrzeni bibliotecznej, gdzie stwarza się studentom czasami jedyną możliwość kontaktu ze sztuką.

Artystyczny wizerunek bibliotek

Mówiąc o bibliotece jako atrakcyjnym i przyjaznym miejscu nie można pominąć często oryginalnej i pięknej architektury budynków bibliotecznych, ciekawego wyposażenia, jej kolorystyki, ekspozycji obiektów sztuki – obrazów, witraży, rzeźb, zieleni itp. Z badań amerykańskich bibliotek [18] wynika, że prawie 82% bibliotek eksponuje obiekty sztuki w swoich placówkach. Można też przytoczyć liczne przykłady europejskich bibliotek, które podkreślają ten aspekt budynku. Przykładem może być m.in. piękny „las” na wewnętrznym dziedzińcu Biblioteki Narodowej w Paryżu, „wieża książek” w nowej British Library w Londynie, witraż i granitowy pomnik książek w Bibliotece Uniwersyteckiej w Brukseli, czy atrakcyjnie architektonicznie cały budynek Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie z zielenią na ścianach oraz ogrodami na dachu. Mówiąc o ciekawej architekturze bibliotecznej należy też wymienić Bibliotekę Uniwersytetu w Utrechcie, wybudowaną w 2004 r. Biblioteka ta sprawia ogromne wrażenie swoją wiel-

kością (24 tys. m²), ciekawą architekturą, przestronnością, transparentnością (ten termin jest najbardziej właściwym określeniem tego budynku), kolorystyką – przeważa kolor czarny, biały i czerwony (ten ostatni jako kolor detali, niektórych mebli i ład bibliotecznych), pięknymi, artystycznie wykonanymi dużymi oknami z motywem gałęzi drzew. Zdaniem twórców tej biblioteki, zbiory poszczególnych kolekcji dziedzinowych wyglądają w tym przestronnym budynku jak chmury zawieszane w powietrzu. Jak już wspomniano, wystrój bibliotek i kolor odgrywa ważną rolę. Z cytowanych wcześniej badań na temat nowych budynków bibliotecznych w Stanach Zjednoczonych wynika np., że 86,5% bibliotek posiada na podłogach wykładziny dywanowe (przeważają kolory: niebieski, zielony, szary, beżowy), a kolor ścian jest zazwyczaj neutralny (biały, beżowy) [18]. Na podstawie prezentacji Biblioteki Politechniki w Cottbus, w bibliotece tej, o niezwyklej architekturze, ze spiralnymi schodami przechodzącymi od 1 do 6 piętra, zastosowano zaskakująco ostre kolory: jaskrawy żółty, zielony, fioletowy, czerwony i niebieski [16].

I może warto jeszcze zwrócić uwagę na pewną wartość biblioteki jako miejsca, które się zwiedza, czasami w celach poznawczych i turystycznych, a czasami ze względów sentymentalnych. Jest to miejsce, z którego uczelnia jest często dumna, szczyci się nim, a atmosfera, jaka przypisywana jest zwykle bibliotece odgrywa znaczną rolę w kształtowaniu wizerunku uczelni [5]. Tak, więc biblioteki, zarówno starsze, jak i te nowoczesne, pozostają ważnym elementem urbanistyki miejskiej lub krajobrazu kampusu uniwersyteckiego.

Zakończenie

Kończąc należy podkreślić fakt, że biblioteki akademickie przeżywają swój renesans, mimo pozornych zagrożeń ze strony postępującej komputeryzacji, dostępu do Internetu i digitalizacji zbiorów. Cytowany już Sam Demas, w eseju pod znamienym tytułem „From the Ashes of Alexandria: What’s Happening in the College Library ?” („Z popiołów Aleksandrii: Co dzieje się w bibliotece akademickiej?) [5] zwraca uwagę, że dzisiejsza biblioteka akademicka staje się pewnego rodzaju nową Biblioteką Aleksandryjską kampusu akademickiego. Nawiązuje tym samym do tradycji legendarnej już Biblioteki Aleksandryjskiej, która była nie tylko biblioteką, ale też miejscem spotkań i dyskusji uczonych oraz twórczej pracy. Współczesna biblioteka akademicka, ze swoimi zbiorami, miejscem do studiowania i spotkań oraz dzięki ofercie artystycznej jest nie tylko magazynem, ale staje się żywotnym ośrodkiem intelektualnego życia akademickiego danej uczelni. Stwarza ona warunki do kontaktów między studentami i wykładowcami różnych wydziałów. Można powiedzieć, że nowa generacja studentów buduje swoje własne biblioteki na miarę XXI wieku i na pewno biblioteki te przetrwają, ale jako placówki bardziej atrakcyjne i wzbogacone o nowe funkcje, tworząc swoistą przestrzeń społeczną. Twórcy tych bibliotek i bibliotekarze starają się więc zrealizować wizję biblioteki idealnej, o której tak często mówił Maurice B. Line [15]. Takie też biblioteki powstają ostatnio również w naszym kraju.

Bibliografia

1. Archer J.: *24 X 7: The Sunderland Experience*, LIBER Quarterly [online] 2004 Vol.14 nr 2 [dostęp 06.06.2006]. Dostępny w Internecie: http://liber.library.uu.nl/cgi-bin/pw.cgi/articles/000081/article_content.htm
2. Bennett S.: *Libraries Designed for Learning* [online]. Washington: Council on Library and Information Resources, 2003 [dostęp 06.06.2006]. Dostępny w Internecie: <http://www.clir.org/pubs/reports/pub122/>
3. Carlson S.: *The Deserted Library*, Chronicle of Higher Education 2001 Vol.48 nr 12, s. A35-A38
4. Dekeyser R.: *A New Library for the Exact Science at the K.U. Leuven*, LIBER Quarterly 2000 Vol.10 nr 2, s. 182-197
5. Demas S.: *From the Ashes of Alexandria: What's Happening in the College Library?* W: Library as Place [online]. Washington: Council on Library and Information Resources, 2005 [dostęp 18.05.2005]. Dostępny w Internecie: <http://www.clir.org/pubs/reports/pub129/demas.html>
6. Engel D., Antell K.: *The Life of the Mind: A study of Faculty Spaces in Academic Libraries*, College & Research Libraries 2004 Vol. 65 nr 1, s. 8-26
7. Faulkner-Brown H.: *Some thoughts on the Design of Major Library Buildings*. W: Intelligent Library Buildings. Munchen: Saur, 1999, s. 9-24
8. Hapke T.: *"In-formation" of Better Learning Environments – the Educational Role of the Iniversity Library*, LIBER Quarterly [online] 2005 Vol.15 nr 3-4 [dostęp 06.06.2006] Dostępny w Internecie: http://liber.library.uu.nl/cgi-bin/pw.cgi/articles/000145/article_content.htm
9. Haugen E.: *The Librarian and the Evaluation of a New Building. The University of Oslo Library and the Georg Sverdrup Building: Does the building support new challenges and new expectations?* LIBER Quarterly [online] 2004 Vol. 14 nr 2 [dostęp 06.06.2006]. Dostępny w Internecie: http://liber.library.uu.nl/cgi-bin/pw.cgi/articles/000083/article_content.htm
10. Herring M. Y.: *Why Internet Can't Replace the Library*, American Libraries 2001 Vol. 67 nr 1, s. 46-49
11. Kempf K.: *Working places, furniture and technology: Strategies of flexibility of university library buildings – the case of Bozen/Bolzano*, LIBER Quarterly [online] 2004 Vol.14 nr 2 [dostęp 06.05.2006]. Dostępny w Internecie: http://liber.library.uu.nl/cgi-bin/pw.cgi/articles/000075/article_content.htm
12. Kemp I., Wildhardt T. (red.): *Zarządzanie biblioteką akademicką. Najnowsze kierunki w bibliotekarstwie brytyjskim*. Warszawa: Wydaw. SBP, 1998
13. Kobiarska-Maciuszko E.: *The Effective Library – Vision, Planning Process and Evaluation in the Digital Age – 1– Seminarium LIBER Architecture Group. Lipsk 19-23 marca 2002*, Biuletyn EBIB [online] 2002 nr 4 [dostęp 06.06.2006]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/2002/33/maciuszko.php>

14. Kobierska-Maciuszko E.: *Współczesne budynki biblioteczne w pracach LIBER Architecture Group*, Biuletyn EBIB [online] 2001 nr 4 [dostęp 06.05.2006]. Dostępny w Internecie <http://ebib.oss.wroc.pl/2001/22/kobierska.html>
15. Line M. B.: *Library Buildings: a User's Viewpoint*, LIBER Quarterly 2002 Vol. 12 nr 1, s. 73-87
16. Mittler E. (red.): *Changing Needs, Changing Libraries. Documentation of new library buildings in Europe*. Göttingen: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek, 2006
17. Mittler E. (red.): *The Renaissance of the Library – adaptable library buildings. Documentation of new library buildings in Europe*. Göttingen: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek, 2004
18. Shill H. B., Tonner S.: *Creating a Better Place: Physical Improvement in Academic Libraries, 1995-2002*, College & Research Libraries 2003 Vol. 64 nr 6 s. 431-466
19. Sykes J.: *Redeveloping the world's largest Social Science library for the 21st century*, LIBER Quarterly [online] 2004 Vol. 14 nr 2 [dostęp 06.06.2006]. Dostępny w Internecie: http://liber.library.uu.nl/cgi-bin/pw.cgi/articles/000069/article_content.htm
20. Thomas S.E.: *The Renaissance in library buildings*, LIBER Quarterly [online] 2004 Vol. 14 nr 2 [dostęp 06.06.2006]. Dostępny w Internecie: http://liber.library.uu.nl/cgi-bin/pw.cgi/articles/000070/article_content.htm
21. Walczak A.: *Model przestrzeni bibliotecznej*. W: Czytelnik czy klient? Ogólnopolska konferencja bibliotekarzy. Toruń 4-6 grudnia 2003 [online] [dostęp 30.05.2006]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/torun/walczak.php>
22. Werner K.U., Diecks M.: *"The Brain" – The Philological Library*, Free University of Berlin, LIBER Quarterly [online] 2004 Vol. 14 nr 2 [dostęp 06.06.2006]. Dostępny w Internecie: http://liber.library.uu.nl/cgi-bin/pw.cgi/articles/000077/article_content.htm

The contemporary trends of library architecture and changing needs of library users

The paper presents the contemporary trends of library architecture and the organization of library space in new academic libraries. The following issues will be discussed: threats for academic libraries (Internet, electronic resources), library as a physical place and a social place, library as a learning center, open access in libraries, nonlibrary facilities in library buildings, artistic image of libraries. The subject is presented on the basis of foreign literature, materials and results of the 13th Seminar of The LIBER Architecture Group (Changing Needs, Changing Libraries, Utrecht, March 2006) and visits in some European academic libraries.